

SIDKÎ BABA'NIN AĞIT VE MERSİYELERİNDEKİ SÖZCÜKLERİN KAYNAK DİL BAKIMINDAN SINIFLANDIRILMASI

THE CLASSIFICATION OF THE WORDS IN SIDKÎ BABA'S DIRGES AND ELEGIES IN TERMS OF THE SOURCE LANGUAGE

Çiğdem KALEGERİ*

ÖZ: Dede Kargın aşiretine mensup Malatyalı bir ailenin çocuğu olan Sıdkî Baba, 1865'te Tarsus Yenice'de dünyaya gelmiş, 1928'de ömrünün bir kısmını geçirdiği Merzifon'un Harız köyünde vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Asıl adı Zeynel Abidin olan şair, eserlerinde Sıdkî veya Pervane mahlasını kullanmıştır. Sıdkî Baba, Alevî-Bektaşî kültürünün önemli şairlerinden biridir. Ahmed Yesevi soyunun Anadolu'daki halkalarından birine mensup Sıdkî Baba şiirlerini hem hece ölçüsünün çeşitli kalıpları hem de aruz ölçüsü ile meydana getirmiştir. Aldığı eğitimin ve intisap ettiği tarikatın etkisiyle dinî-tasavvufî konuları işlemiştir. Sıdkî Baba hakkında yayımlanan en son kitap, Baki Yaşa Altınok'a aittir. Altınok, *Sıdkî Baba Divanı* adlı bu kitapta şairin 772 şiirine yer vermiştir. Bu şiirler incelendiğinde, Sıdkî Baba'nın ağıt-merisiye, dedim-dedi, destan, devriye, güzelleme gibi birçok farklı şiir şekli ve türü kullandığı görülmektedir. Bu çalışmada Sıdkî Baba'nın ağıt ve mersiyeleleri, kullanılan sözcüklerin kaynak dilleri bakımından karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Bu çalışmada, Altınok'un *Sıdkî Baba Divanı* adlı eserinde yer alan ağıt ve mersiyeleler temel alınmıştır. Sıdkî Baba'nın 14 ağıt şiiri ve 40'ın üzerinde mersiyesi yer almaktadır. Ağıtlardan en çok öne çıkanı, Hz. Hüseyin için söylenmiş ağıttır. Ayrıca Seyyid Çelebi Cemalettin Efendi'ye söylenmiş ağıtlar da önem arz etmektedir. Mersiyelelerde de yine Hz. Hüseyin ve Seyyid Çelebi Cemalettin Efendi için yazılanlar dikkat çekmektedir. Çalışmamızın amacı, Sıdkî Baba'nın ağıt ve mersiyelelerinde kullandığı sözcüklerin kaynak dillerini tespit ve tasnif etmektir. Bunların karşılaştırılması neticesinde, Sıdkî Baba'nın ağıt ve mersiyelelerindeki sözcük seçimlerinin köken yahut türle ilişkisi olup olmadığı saptanmaya çalışılacaktır. Osmanlı Devleti'nin son dönemine ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna tanık olmuş Sıdkî Baba'nın sözcük kullanımındaki tercihi, dönemin dil anlayışı hakkında ipucu vermesi bakımından da önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Sıdkî Baba, divan, ağıt, mersiye, köken bilgisi.

ABSTRACT: *Sıdkî Baba, the child of a Dede Kargın tribe member family from Malatya, was born in Tarsus Yenice in 1865. He died in 1928 in Harız, a village of Merzifon where he spent part of his life and was buried there. The poet, whose real name is Zeynel Abidin, used the Sıdkî or Pervane pseudonym in his poems. Sıdkî Baba is one of the important poets of Alevi-Bektashi culture. Sıdkî Baba, who is a member of a branch of Ahmed Yesevi lineage in Anatolia, produced poems of both syllable and prosodic forms. Under the influence of his education and the sect he has developed, he has worked on the subjects of religious-sufism. The last book published about Sıdkî Baba belongs to Baki Yaşa Altınok. Altınok, in this book called Sıdkî Baba Divanı, has included 772 poems of the poet. When these poems are analyzed, it can be seen that Sıdkî Baba used many different types of poems and genres such as dirges, elegies, epics,*

* Mersin Üniversitesi Türk Dili Bölümü/Mersin - ckalegeri@hotmail.com

dewriyes and guzellemes. In this study, the dirges and elegies of Sıdkî Baba will be examined comparatively in terms of the origins of the words used.

This study was based on the dirges and elegies in Altınok's Sıdkî Baba Divanı. This book includes Sıdkî Baba's 14 dirges and more than 40 elegies. The most prominent of the dirges is for Hz. Hüseyin. In addition, the dirges for Seyyid Celebi Cemalettin Efendi are also important. Also, the elegies which are written for Hz. Hüseyin and Seyyid Celebi Cemalettin Efendi are noteworthy. The aim of our study is to determine and classify the origins of the words used by Sıdkî Baba in his dirges and elegies. As a result of these comparisons, it will be tried to determine whether or not the word choices in Sıdkî Baba's dirges and elegies are related to the origin or genre. Sıdkî Baba's choices about the words, as being a witness of the last period of the Ottoman Empire and the foundation of the Republic of Turkey is also important in terms of giving tips about understanding the language of the period.

Keywords: *Asik Sıdkî Baba, divan, dirge, elegy, etimology.*

1. Giriş

Asıl adı Zeynel Abidin olan Sıdkî Baba, 1863 yılında Tarsus'un Yenice köyünde dünyaya gelmiştir (Esen, 1930: 5). Sıdkî Baba, saz çalmayı ve okuma yazmayı küçük yaşta öğrenmiş, Pervane mahlasıyla deyişler söylemeye başlamıştır. On iki yaşlarında iken Tarsus'tan Kırşehir'e, Hacı Bektaş'a gitmiş ve dergâha girmiştir. Dergâhta da eğitimine devam etmiş, Ali Nihanî'den ve başka büyüklerden ders görmüştür. Dergâha ve kendisine bağlılığından dolayı şeyhi Cemaleddin Efendi, Pervane'ye "Sıdkî" mahlasını vermiş ve bu tarihten sonra Zeynel Abidin'in adı Sıdkî Baba olmuştur (Deniz, 1984: 14). Sıdkî Baba, şeyhinin izniyle 1894'te Merzifon'un Harız köyüne gitmiş, ömrünün geri kalan 34 yılını burada geçirmiş ve 1928'de Harız'da vefat etmiştir (Gül, 1983: 27).

Anadolu'nun pek çok yerinde şiiirleriyle çok iyi tanınan Sıdkî Baba, Alevi-Bektaşî geleneğinden gelmektedir. Sıdkî Baba'nın şiiirlerinde Hz. Peygamber, Hz. Ali, On İki İmam, Ehl-i Beyt, Hacı Bektaş-ı Veli, Hüseyin Gazi ve Şeyh Cemaleddin Efendi'ye duyulan sevgi ve saygı öne çıkmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi, çocukluğunda medrese eğitimi de alan Sıdkî Baba'nın Arapça ve Farsçayı iyi bildiği şiiirlerinden anlaşılakta ve divan şiiirinde de son derece başarılı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, hece ölçüsünün çeşitli duraklarıyla yazdığı şiiirlerinde uyak ve redifi doğru ve başarılı bir biçimde kullanması da aldığı eğitimin ve sanatçı kişiliğinin özelliklerindedir (Altınok, 2014: 143). Şiiirleri Sıdkî Baba Divanı'nda biraraya getirilen şairin bunların dışında 1894'te yazılmış ve 1393 beyitten oluşan *Nasihatnâme-i Sıdkî* adlı bir eseri ile *Mevalid-i Aşk* isimli mesnevi türünde düzenlenmiş manzum iki eseri daha bulunmaktadır (Gül, 1984: 19; Çiftlikçi, 2013: 13).

2. Türk Edebiyatında Ağıt ve Mersiye Kavramları

Türk edebiyatında ağıt, bir ölüm üzerine belli bir geleneğe uyularak yapılan törenlerde yakılmış ve söylenmiş bir türü ifade eder (Boratav, 1982: 471). Ölen bir kimsenin gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini,

geride bıraktıklarının acılarını dile getirmekle birlikte, zamanla, büyük yıkımlara neden olan doğal afetler, büyük kayıplar ve yenilgi ile sonuçlanan kanlı savaşlar gibi belirli olayların ardından da söylenir olmuştur (Artun, 2005: 1). Ağıtlar, belli bir ezgiyle söylenir ve acı bir olayın ardından söylenen türkülerle benzeşirler. Ancak, bu türkülerden ezgileri bakımından ayrılırlar. Ağıtlar, söylendikleri yörelere göre 7, 8, 11'li hece ölçüsünde ve mâni, koşma, türkü, destan şekillerinde olmaktadır (Artun, 2005: 3). Yani ağıtlarda nazım birimi, genellikle dörtlüktür, fakat bu şeklin dörtten az veya çok biçimlerine de rastlanmaktadır. Ağıtların nakaratları ise ağıtın ezgisini artırıp hatırdı kalmasını sağlamaktadır (Elçin, 1990: 2).

Başından beri Türk edebiyatında var olan ve "yuğ" ya da "sagu" adını alan bu tür, Türk halk edebiyatında ağıt, divan edebiyatında ise mersiye olarak adlandırılmıştır. Mersiye, Anadolu Türk edebiyatına 15. yüzyılda Fars edebiyatından geçmiştir. Mersiyeler, konularına göre farklı özellikler göstermektedirler. Bunlar, sarayla, önemli kişi veya ailelerle ilgili, destanî, dinî, tasavvufî, felsefî ve sosyal konulu olabilmektedir. Dinî mersiyelerin başında Kerbela, Hz. Hüseyin ve imamların öldürülmesi üzerine yazılan şiirler gelmektedir. Mersiye konuları, ağıtlarda olduğu gibi zamanla genişlemiştir (İsen, 2004: 218-219). Şekil bakımından Arap ve İran edebiyatlarının etkisinde kalan mersiye türü, kaside, gazel, müseddes, muhammes, kıt'a, terki-i bend, terci-i bend gibi nazım şekilleriyle yazılabilmektedir (İsen, 1986: 272). Ağıtlar ile mersiyeler arasında konu bütünlüğü vardır. Halk ve divan edebiyatları, şekil ve içerik bakımından pek çok hususta farklılık göstermektedir; ancak ağıtlar ve mersiyeler arasında birtakım şekil özellikleri dışında fazlaca bir farklılık görülmez (İsen, 1997: 465).

3. Sıdkî Baba Divanı'nda Ağıt ve Mersiyeler

Sıdkî Baba Divanı, Baki Yaşa Altınok tarafından 2013'te bazı eksikliklerle birlikte yayımlanmıştır. Bu eserin ilk 30 sayfasında âşığın hayatı ve eserleri üzerine genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra, "Koşma ve Peşrevler" başlığı altında hece ölçüsüyle yazılmış 401 eserine yer verilmiştir. "Divan, Gazel, Mersiyeler" başlığı altında ise aruz ölçüsüyle yazılmış ve ayaklarına göre alfabetik olarak sıralanmış 196 eseri bulunmaktadır. Altınok, Sıdkî Baba'nın Farsça ve Arapça yazılmış az sayıda şiirinden örnekler vermiş, ayrıca "Şeyh Cemaleddin Efendi'nin Ölümüne Yazılanlar" başlığında 71 şiiri eklemiştir. Sıdkî Baba Divanı, dizin ve eklerle tamamlanmıştır.

Altınok, kitabında şairin toplam 772 şiirine yer vermiştir. Divan'da Sıdkî'nin 14 ağıt şiiri vardır. Bunlardan biri Hz. Hüseyin, beşi ise Cemalettin Efendi için söylenmiştir. Sıdkî'nin çok sayıda mersiyesi de bulunmaktadır. Divan'da yer alan toplam 45 mersiyenin dokuzu Hz. Hüseyin için kaleme alınmıştır. En çok mersiye ise Cemalettin Efendi için yazılmıştır.

Bu çalışmada Sıdkî Baba Divanı'ndan, ihtiva ettikleri sözcükler kaynak dil bakımından karşılaştırılacak olan üç ağıt ve altı mersiye örneği seçilmiştir. Bunlar, Altınok'un eserinden alınan 3, 70 ve 71. ağıtlar ile 49, 50, 63, 118, 119, 192. mersiyelerdir. Bu şiirler, dize sayıları dikkate alınarak seçilmiştir. Doğru bir karşılaştırma için her iki türden de birbirine olabildiğince yakın sayıda dizenin taranması uygun görülmüştür. İncelenen üç ağıttaki toplam dize sayısı 88, altı mersiyedeki dize sayısı ise 84'tür. Bu incelemenin amacı, Sıdkî Baba Divanı'nda kaynak dil bakımından hangi sözcüklerin ne oranda kullanıldığı konusunda bir fikir sahibi olabilmektir.

4. Sıdkî Baba Divanı'ndaki Ağıt ve Mersiyelerdeki Sözcüklerin Kaynak Dil Bakımından İncelenmesi

Tarih boyunca toplumların kültürel etkileşimleri sonucunda her dil bir başkasından sözcük almıştır. Diller arasındaki sözcük alışverişi, o dillerin konuşucularının çeşitli düzlemlerdeki ilişkilerinden ortaya çıkar. Her topluluk, kendinden farklı coğrafyalarda yaşayan ve farklı öğrenme süreçlerinden geçmiş topluluklardan yeni bir şeyler öğrenir. Öğrendiklerinin adını da kendi diline taşır (Karaağaç, 2004: 7).

Alıntı sözcükler, bir dile sözlü ve yazılı yollardan girerler. Dile sözlü yoldan giren "kulak alıntısı" sözcükler, girdiği dilin ses yapısına uydurulmaya çalışılır. Yazı yoluyla dile giren "göz alıntısı" sözcükler ise fonetik olarak kendilerini koruma eğilimindedir. Yani kulak alıntısı sözcükler, göz alıntısı sözcüklere nispetle girdiği dilin ses yapısına daha çok uyum gösterirler (Çelebi, 2010: 5). Sözlü veya yazılı bu sözcük alışverişinde birbiriyle etkileşime geçen aslında diller değil, o dillerin konuşucularıdır. Bu bağlamda, en ilkel topluluklar dahi komşu toplulukların dillerinden sözcükler almış ve bu dillere sözcükler vermiştir. Türkçe de toplumlararası ilişkilerin bir sonucu olarak Doğu ve Batı dillerinden pek çok sözcük almıştır (Sarı (2014: 21). Sarı, Türkçenin Batı dillerinden sözcük alıntılmasını "toplumun yeni bir varlık, nesne ya da kavramla karşılaşması, coğrafi sebepler, sosyal sebepler, politik ve ekonomik sebepler, bilim ve teknolojideki gelişmeler ve iletişimin hızlanması" başlıkları altında açıklamaktadır (Sarı, 2014: 24-41).

Bir dilin konuşucuları, askerî, siyasî, ekonomik vb. sebeplerle başka bir dilin konuşucuları ile temas kurduğunda bu diller arasında sözcük alışverişi kaçınılmaz olur. Bu alışverişte, dil dışı öğeler daha belirleyicidir. Bir dilin eski ya da köklü olması her zaman verici dil olması sonucunu doğurmaz. Güçlü devletlerin dilleri, eskiliğinden veya köklülüğünden bağımsız olarak verici dil durumuna gelebilir (Çelebi, 2010: 5).

Diller arasındaki sözcük alışverişi, iki veya daha fazla dilin karşılaşması sonucunda ödünçleme, kopyalama, etkileşim terimleriyle anılan dilsel yollarla ortaya çıkar. Ancak Johanson (2007: 8), dillerin birbirleri üzerindeki etkilerinin açıklanmasında kullanılan "ödünç sözcükler" terimine karşı çıkar. Johanson, bunun yerine kopyalama

teriminin kullanılması gerektiğini, zira "dil ilişkilerinde alıcı ve verici durumda olan dillerden gerçekte hiçbir şeyin alınıp-verilmediğini, bir dile ait kod öğelerinin bir başka dilin kodu içerisine kopya edildiğini" ifade eder. Johanson'a göre ağır sosyal baskı altında, tipolojik açıdan çok farklı öğeler bile kopyalanabilir ve bu şekilde diller ses ve sözdizimi açısından şaşırtıcı oranda değişebilir (Johanson, 2007: 23-28).

Bazı alıntı sözcüklerin temelinde öğrenme vardır ve bunlara "bilgi alıntıları" denir. Ancak kimi alıntıların temelinde öğrenme yoktur. Bunlar, işgal edilenin edenden, yönetilenin yönetenden, güçsüzün güçlüden alıntılacağı sözcüklerdir. Bu tür alıntılara da "özenti alıntıları" denilmektedir (Karaağaç, 2009: 95-96). Özenti alıntıları "iç alıntılar" ve "dış alıntılar" biçiminde karşımıza çıkar. İç alıntılar; kişilerden, sosyal gruplardan ya da şivelerden yapılan alıntılardır. Dış alıntılar ise ses yapısı ve anlam örgüsü farklı olan yakın çevre dillerinden alıntılanan sözcüklerdir. Bunlar, zamanla dilin ses ve yapı düzeninin bozulmasına ve anlam örgüsünün dağılmasına sebep olur. Bu tür alıntılara "melez sözcük" denir ve bunlar zamanla girdiği dilin ses yapısına ve anlam örgüsüne uydurulur (Karaağaç, 2009: 102).

Türkçe, tarihî süreçte diğer dillerle sayısız sebeplerle ilişki kurmuştur. Türkçe konuşanlar çoğu durumda Doğu Asya ile Batı, İran ile Slav dünyası, İslam devletleri ile Bizans'ın sınır bölgeleri başta olmak üzere birçok sınır bölgesinde kültür aracılığı görevini yerine getirmişlerdir. Türk dilleri özellikle İran, Moğol, Ural ve Slav dilleriyle ilişkilerinde hem alıcı hem verici dil konumunda olmuştur. Yerleşikler Arapça ve Farsçadan, göçebeler ise Moğolcadan çok sayıda sözcük alıntılanmıştır (Johanson, 2007: 25).

Sıdkı Baba'nın yaşadığı dönemde, yani 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk yarısı arasında Osmanlı Türkçesinde de özenti alıntılarında sıkça rastlamak mümkündür. Özellikle komşu toplulukların dili olan Arapça ve Farsçadan yapılan dış alıntıların sayısı hayli çoktur. Edebiyatta Farsçanın, hukuk dilinde Arapçanın yüzyıllarca süren etkisi bu durumu yaratmıştır.

Bununla birlikte, divan edebiyatı geleneğini sürdüren bazı şairlerde 19. yüzyıl itibarıyla Batı edebiyatının da etkileri görülmeye başlamıştır. Divan şiiri dilinin Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerden beslenen sözcük dağarcığına 18. yüzyılda Rumca ve Ermenice kökenli sözcükler de eklenmeye başlamıştır. 19. yüzyılda bunlara İtalyanca ve Fransızca kökenli sözcükler de katılmıştır. Dolayısıyla Divan edebiyatında Türkçe kökenli sözcük kullanımı 19. yüzyılda oldukça azalmıştır.

Bu duruma bir tepki mahiyetinde, 18. yüzyılda Divan edebiyatında yerleşme hareketi etkili olmaya başlamıştır. Ancak, 18. yüzyılda Nedim'in en kuvvetli temsilcisi olduğu "mahallileşme" yani yerleşme hareketi, bu yüzyılın sonlarına doğru gittikçe yozlaşmış, 19. yüzyılda ise bayağılığa düşmüştür. Halk söyleyişini şiire sokma, yerli sözcükler ile deyim ve

atasözü gibi yerli kültür öğelerini kullanma, yabancı kökenli sözcüklerden çok Türkçe kökenli sözcüklere yönelme biçiminde başlayan bu hareket 19. yüzyılda amacından sapmıştır.

19. yüzyıl, halk edebiyatı için de bir değişim ve dönüşüm dönemi olmuştur. Bu dönemde, geçmişte hor görülen âşık şiirleri, divan şirini de etkilemiş, divan şairleri âşık şirinden etkilenecek eserler ortaya koymuştur. Ancak halk şiiri üzerinde divan şiirinin önemli etkileri olduğu da göz ardı edilemez. Halk şairleri, özellikle Âşık Ömer ve Gevherî'nin etkisinde kalarak aruzla divan, semaî, selis, kalenderî ve satranç diye isimlendirdikleri şiirler yazmışlardır. Bunun etkisiyle de hece ile yazdıkları şiirlerde bile Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaları kullanmışlardır (Kaya, 2003: 6).

Sıdkî Baba'nın yaşadığı dönemde divan ve halk şiiri yukarıda bahsedildiği gibi gelişmiştir. Bu dönemde hem divan hem de halk şiirinde karşımıza çıkan ortak bir özellik dilin kullanımı ve sözcük seçimleridir. Devletin içinde bulunduğu siyasî ve sosyal durumla birlikte iki şiir türünün birbiriyle etkileşimi sonucunda genel olarak Türkçe kökenli sözcüklerden uzaklaşma eğilimi dikkat çekmektedir. Divan edebiyatı yıllar boyu Arapça ve Farsçanın etkisinde kalmıştır. 19. yüzyıla birlikte buna Batı dillerinin dillerinin etkisi de eklenmiştir. Halk şiiri de her ne kadar halkın diliyle söylene de bu etkiden kendisini kurtaramamıştır (Kaya, 2003: 7-8).

Bu çalışmada, Sıdkî Baba Divanı'nda yer alan mersiye ve ağıtlardaki sözcüklerin kaynak dil bakımından karşılaştırılması yapılmıştır. Sözcüklerin anlam ve kökenlerinin tespitinde, Gerhard Clauson'un *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* ve Tuncer Gülensoy'un *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* adlı eserleri ile Türk Dil Kurumu'nun *Büyük Türkçe Sözlük*'ünden yararlanılmıştır. Bu karşılaştırmada amaç, divan şiiri ile halk şiirini Sıdkî Baba özelinde kaynak dil bakımından sözcük seçimi hususunda karşılaştırmaktır. Zira Sıdkî Baba, 19 ve 20. yüzyıllarda yaşamış, hem divan şiirinden hem halk şiirinden eserler vermiş bir şairdir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, Sıdkî Baba Divanı'ndan seçilen ağıt ve mersiyelerdeki sözcüklerin her biri tespit edilmiş, yazımlarında Altınok'un tercihlerine bağlı kalınmıştır. Örneğin, şiirlerde *hâce/hace*, *fermân/ferman* gibi aynı anlamda olan ancak yazılışları arasında imlâ bakımından fark bulunan sözcükler tek bir sözcük olarak kabul edilmiş, fakat yazılıştaki farklılık gösterilmiştir. Ayrıca birleşik yapılardaki her sözcük ayrı bir birim olarak değerlendirilmiş, kaynak dil saptaması buna göre yapılmıştır. Örneğin "velâyetname" sözcüğü tek bir sözcük olarak değerlendirilmemiş, kaynağı Arapça olan "velâyet" ile Farsça olan "name" biçimleri ayrı ayrı değerlendirilerek sınıflandırılmıştır.

Ağıtlarda Farsça ve Arapça kökenli sözcüklerden oluşan yalnızca bir birleşik sözcük tespit edilmiştir. Mersiyelerde ise bu sayı yedidir. Bunların altısı Arapça ve Farsça, biri Farsça ve Rumca kökenli sözcüklerle oluşturulmuştur. Ağıt ve mersiyelerde ortak olarak kullanılan iki birleşik sözcüğün ise biri Arapça ve Farsça, diğeri Türkçe ve Arapça kökenlidir. Yabancı kökenli sözcüklerle kurulan birleşik sözcük kullanımının da mersiyelerde ağıtlara oranla çok daha fazla olduğu görülmektedir. Sıdkî Baba Divanı'ndan seçilen ağıt ve mersiyelerdeki birleşik sözcükleri oluşturan sözcüklerin kaynak dil bakımından sınıflandırılması tablodaki gibidir:

	FK+AK	AK+FK	FK+RK	TK+AK
AĞITLAR	1	-	-	-
MERSİYELE	-	6	1	-
AĞIT VE MERSİYELE	-	1	-	1

Tablo 3: Ağıt ve mersiyelerdeki birleşik sözcüklerin kaynak dil bakımından sınıflandırılması

Sıdkî Baba Divanı'ndan seçilen şiirlerdeki sözcükler yalnızca ağıtlarda, yalnızca mersiyelerde ve hem de bu iki türden şiirlerde aynı şekilde kullanılışlarına göre tespit ve tasnif edilmiştir. Yalnızca ağıtlarda 166¹, yalnızca mersiyelerde 233², hem ağıt hem mersiyelerde ise 78³ farklı sözcük olduğu görülmüştür.

Ağıtlarda kullanılan 166 sözcüğün 56'sı Türkçe, 80'i Arapça, 30'u ise Farsça kökenlidir. Ağıtlarda Batı dillerinden Türkçeye geçmiş bir sözcük bulunmamaktadır. Ağıtlarda Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerden oluşmuş yalnızca bir birleşik yapıyla karşılaşmıştır.

Mersiyelerde kullanılan 233 sözcüğün 37'si Türkçe, 125'i Arapça, 69'u Farsça, 2'si Rumca kökenlidir. Türkçe kökenli sözcük sayısı ise yabancı kökenli sözcüklerin sayısına oranla -Rumca kökenli olanlar hariç- oldukça azdır. Bununla birlikte, Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin oluşturduğu altı, Farsça ve Rumca kökenli sözcüklerin oluşturduğu bir birleşik yapı tespit edilmiştir.

Çalışmada hem ağıtlarda hem mersiyelerde geçen toplam 78 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin 28'i Türkçe, 32'si Arapça, 18'i ise Farsça kökenlidir. Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin oluşturduğu bir, Türkçe ve Arapça kökenli sözcüklerin oluşturduğu yine bir birleşik yapı tespit edilmiştir.

¹ bkz. Liste 1

² bkz. Liste 2

³ bkz. Liste 3

Sıdkî Baba Divanı'ndan seçilen ağıt ve mersiyelerdeki sözcüklerin kaynak dil bakımından sınıflandırılması tablodaki biçimde özetlenebilir:

	TK	AK	FK	RK	TOPLAM
AĞITLAR	56	80	30	-	166
MERSİYELER	37	125	69	2	233
AĞIT VE MERSİYELER	28	32	18	-	78

Tablo 1: Ağıt ve mersiyelerde kaynak dil bakımından sınıflandırılması

Burada dikkat çeken ilk husus, mersiyelerdeki sözcük çeşitliliğinin ağıtlardan fazla olmasıdır. Bu durum, ağıtlardaki dörtlüklerin son dizesinin tekrar edilmesine bağlanabilir. Bu tekrarlar sözcüklerin yinelenmesine, bununla birlikte sözcük çeşitliliğinin azalmasına neden olmuştur.

Ağıtlarda ve mersiyelerde en çok Arapça kökenli sözcüklerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak ağıtlarda, Türkçe kökenli sözcük kullanımı mersiyelere göre daha fazladır. Ayrıca mersiyelerde Arapça kökenli sözcüklerin yanında Farsça kökenli sözcüklerin de kullanıldığı ve bu sözcüklerin sayısının ağıtlardaki Farsça kökenli sözcük sayısının iki katından fazla olduğu görülmüştür. Yani mersiyelerde özellikle Arapçanın, daha sonra da Farsçanın yoğun etkisi olduğu görülmektedir. Ağıtlarda karşılaşılmamakla birlikte, mersiyelerde iki Rumca kökenli sözcük tespit edilmiştir. Bu durum da Batı dillerinden etkilenmenin bir belirtisi olarak değerlendirilebilir.

Ağıt ve mersiyelerdeki sözcüklerin kaynak dil bakımından genele oranı ise şu şekildedir:

	TK	AK	FK	RK
AĞITLAR	%33,5	%48,2	%18,5	-
MERSİYELER	%16	%53,2	%29,8	%0,9
AĞIT VE MERSİYELER	%35,9	%41	%23	-

Tablo 2: Ağıt ve mersiyelerde kaynak dil bakımından sınıflandırılması

Sıdkî Baba Divanı'ndan seçilen ağıt ve mersiyeler örneklemeden derlenen veriler ışığında, her iki şiir türünde de yabancı sözcüklerin, özellikle Arapça kökenlilerin yoğun olduğu görülmektedir. Dönemin dil kullanımlarındaki Arapça alıntılar, X. yüzyılda başlayan tarihsel bir etkinin devam eden geleneği olarak değerlendirilebilir. Bu etki bilhassa mersiyelerde öne çıkmaktadır. Bu durum, mersiyelerin bir divan edebiyatı türü olmasına bağlanabilir. Şiirde, şekil örneği alınırken o şeklin yaratıldığı kültürün etkisinin kaçınılmaz olduğu bir gerçektir. Bir halk şiiri türü

olmasına rağmen ağıtlarda da Arapça kökenli sözcük sayısının Türkçe kökenli sözcüklerden çok olması ise yüzyıllarca devam eden bu tarihsel etkiyle açıklanabilir.

Liste 1: Kaynak Dil Bakımından Ağıtlarda Geçen Sözcükler:

1. aç- (3, 70, 71)	T	38. düzül- (71)	T
2. Âdem (70)	A	39. ecdat (71)	A
3. ak- (3)	T	40. ecel (70)	A
4. Allah (70)	A	41. ehl (71)	A
5. anne (3)	T	42. el (70)	T
6. arz (70)	A	43. esirge- (3)	T
7. âsüman (3)	F	44. fahri (3)	A
8. aşk (3)	A	45. Fatıma/Fatma (3, 71)	A
9. ateş (3)	F	46. feda (3)	A
10. ay (3)	T	47. feryad (3, 71)	F
11. ayn (3)	A	48. figan (70, 71)	F
12. âzade (70)	F	49. gam (70)	A
13. bâde (70)	F	50. gazi (3)	A
14. bağır (3)	T	51. gez- (71)	T
		52. Gilman (71)	A
15. Balım (71)	T	53. gibi (70)	T
16. baş (71)	T	54. giy- (3, 71)	T
17. başla- (70)	T	55. göç (70)	T
18. Bektaş (71)	A	56. göç- (70, 71)	T
19. Beyt (71)	A	57. gök (71)	T
20. buçuk (70)	T	58. göks (göğüs) (70)	T
21. büyük (71)	T	59. gülzâr (70)	F+A
22. Cemal (71)	A	60. Hacı (71)	A
23. cennet (70, 71)	A	61. halâ (70)	A
24. cin/cinn (3, 71)	A	62. Hasan (3)	A
25. civan (71)	F	63. hasbeten illah (70)	A
26. çare (70)	F	64. Hatice (3)	A
27. çarh (70)	F	65. Haydar (3)	A
28. çihardeh (3)	F	66. hep (3)	F
29. çöl (3)	T	67. hidayet (71)	A
30. derûn/derun (3, 70)	F	68. Hilal (3)	A
31. derya (70)	F	69. Hûri (71)	A
32. devran (70)	A	70. Hünkârzade (70)	F
33. dile- (70)	F	71. Hürrem (71)	F
34. dol- (3, 70)	T	72. hüsn (70)	A
35. Döldül (3)	A	73. iki (3, 70, 71)	T
36. dünya (70, 71)	A	74. illah (70)	A
37. düş- (3, 70)	T	75. imam (3, 71)	A
		76. iman (71)	A

77. ins (3, 71)	A	122. serfiraz (3)	F
78. insan (70)	A	123. server (71)	F
79. iste- (71)	T	124. Seyyid (70, 71)	A
80. Kanber (3)	A	125. sır (70)	A
81. kapı (71)	T	126. sızıla- (71)	T
82. kara/kâre (3, 71)	T	127. susuzluk (3)	T
83. kerrar (3)	A	128. süz- (71)	T
84. kes- (3)	T	129. şefi`ül-ümmet (71)	A
85. kevn (70, 71)	A	130. şehir (70, 71)	A
86. kurban (3, 70)	A	131. şehit (3)	A
87. kuzu (3)	T	132. şehzâde/şehzâde (71)	F
88. kürs (70)	A	133. şems (71)	A
89. Lokman (70, 71)	A	134. şeriat (70, 71)	A
90. mahpare/mehpare (3)	F	135. şimdi (3)	T
91. mal (3)	A	136. şu (3)	T
92. masum (3)	A	137. tarih (71)	A
93. Mehdi (70)	A	138. taht (71)	F
94. mekân (70, 71)	A	139. tarikat (70, 71)	A
95. melâl (70)	A	140. taş (3)	T
96. merdan (71)	F	141. taze (71)	F
97. mihman (70)	F	142. tedavi (70)	A
98. muhal (70)	A	143. tut- (3)	T
99. muharrem (3)	A	144. uç (71)	T
100. Mü`min (71)	A		
101. mücahit (3)	A	145. usan- (96)	T
102. müftü (70)	A	146. uyan- (30)	T
103. Müslim (71)	A	147. Üçler (30)	T
104. nail (70)	A	148. vâris (70)	A
105. nice (70)	T	149. veliyullah (70)	A
106. nûmâyan (3)	F	150. ver- (70)	T
107. on (3, 71)	T	151. Vildan (71)	A
108. oruç (3)	F	152. vuslat (70)	A
109. ömür (70)	A	153. yan- (3)	T
110. perişan (70)	F	154. yara/yâre (3, 70, 71)	T
111. peygamber (70)	F	155. yas (3)	T
112. pir (70)	F	156. yaş (3, 71)	T
113. Rahman (71)	A	157. yavru (3, 70)	T
114. Rıdvan (71)	A	158. yazı (3)	T
115. saat (70)	A	159. yaz- (71)	T
116. safiyullah (70)	A	160. yirmi (70)	T
117. sağlık (71)	T	161. yok (70)	T
118. savaş (3)	T	162. yürek (70)	T
119. sekiz (71)	T	163. zâr (3)	F
120. Selman (3)	A	164. Zehra (71)	A
121. sene (3, 70)	A	165. Zülcelâl (70)	A

Liste 2: Kaynak Dil Bakımından Mersiyelerde Geçen Sözcükler:

1. âbâ (49, 192)	A	43. câh (49)	A
2. âdil (50)	A	44. câli (49)	A
3. afv (49)	A	45. câm (49, 118)	F
4. ahval (192)	A	46. cenâb (118)	A
5. ahzan (50)	A	47. cinan (119)	A
6. âl (49, 192)	A	48. cürm (49)	A
7. âlâ (192)	A	49. çek- (50)	T
8. âlem (49, 118)	A	50. çün (50, 63, 118, 192)	F
9. âlempenâh (49, 63)	A+F	51. dader (49)	F
10. âlişan (50)	A+F	52. dahi (118)	T
11. Ahmed (49, 118)	A	53. dahil (118)	A
12. almak (118, 119)	T	54. dâr (119)	A
13. alt (118)	T	55. darü's-selâm (49)	A
14. anber (63)	A	56. dek (50)	T
15. anlamak (119)	T	57. derd (49, 63)	F
16. âsitan (49)	F	58. ders (119)	A
17. âşikâr (192)	F	59. devlet(li) (49)	A
18. aşıyân (50)	F	60. devr (63)	A
19. âşüfte (63)	F	61. dök- (63)	T
20. ayet (192)	A	62. efendi (49, 50, 118)	R
21. bâd (63)	F	63. efgan (49, 192)	F
22. bahş (63)	F	64. efşan (192)	A
23. bakmak (119)	T	65. eğlence (63)	T
24. bâr (63)	F	66. emr (118)	A
25. bârigâh (49)	F	67. er- (50)	T
26. bedlika (192)	F	68. es- (63)	T
27. beka (49, 118)	A	69. et- (49, 50, 118, 119)	T
28. ben (50)	T	70. evlâd (49, 192)	A
29. bende (192)	F	71. ey (49, 192)	T
30. beraber (49)	F	72. eyvah (50)	F
31. berk (63)	T	73. ezel (63)	A
32. beş (118)	T	74. fahr (118)	A
33. bey (50)	T	75. fazl (119)	A
34. beyan (119)	A	76. felek (50)	A
35. bezm (50)	F	77. fena (49)	A
36. biçâre (50, 63)	F	78. feşan (63)	F
37. bigüman (119)	F	79. fevt (49, 119)	A
38. biz (192)	T	80. feyziyâb (119)	A+F
39. bugün (192)	T	81. gar (50)	A
40. burhan (192)	A	82. garik (49)	A
41. busitan (63)	F	83. gayr (192)	A
42. bütün (50)	T	84. gör- (118, 119, 192)	T

85. gufran (49)	A	130. Kibriya (49)	A
86. gül (50, 63)	F	131. koy- (50, 63)	T
87. gülistân/gülistan (50, 63)	F	132. Kudüs (118, 119)	A
88. güman (118)	F	133. lânet (192)	A
89. günah (49)	F	134. ledün (119)	A
90. gurûh (192)	F	135. leyl (63)	A
91. Hacıbektaş (49, 119)	A+F	136. liva (118)	A
92. hakaret (192)	A	137. lûtf (49)	A
93. hamd (118)	A	138. lü`lü (118)	A
94. hamse (49)	A	139. ma`na (49)	A
95. hâne (50)	F	140. ma`ni (118)	F
96. hanedan (49, 118)	F	141. macera (192)	A
97. hanüman (118)	F	142. maksat (119)	A
98. hayat (49, 63)	A	143. manzume (119)	A
99. hayıf (49, 63)	A	144. menzil (119)	A
100. hayırhâh (49)	A+F	145. mevt (49)	A
101. hem (49, 118, 119)	F	146. mihribân/mihriban (50, 63)	F
102. hezar (192)	F	147. muammer (49)	A
103. hıraman (50)	F	148. muhabbet (50)	A
104. Hızır (119)	A	149. muhalif (63)	A
105. hicran (50)	A	150. Musa (119)	A
106. hûn (192)	F	151. mülâki (118)	A
107. hüccet (192)	A	152. mümkün (192)	A
108. hükm (50)	A	153. münkad (118)	A
109. hükümrân (63)	A	154. mürd (118, 119)	F
110. Hünkâr (49)	F	155. mürğ (50)	F
111. içeri (49)	T	156. mürşid (49)	A
112. ihvan (192)	A	157. müstean (118)	A
113. ilâh (49)	A	158. müsteban (118)	A
114. iltifat (118)	A	159. nâgehan (118)	F
115. im`an (118)	A	160. nâlân (192)	F
116. irtihal (118)	A	161. nasıl (50)	T+A
117. iştibah (49)	A	162. nazen/nâzen (50, 63)	F
118. iz (119)	T	163. nazm (118)	A
119. izz (50)	A	164. ne (118, 119)	T
120. kadar (192)	A	165. nebi (119)	A
121. kahr (50)	A	166. Nef`ha (118, 119)	A
122. kâkül (63)	A	167. nehar (63)	A
123. kalb (50, 63)	A	168. neş`e (118)	A
124. kamet (63)	A	169. nevcivan (50)	F
125. kan (50)	T	170. nevidan (63)	F+R
126. kân (192)	F	171. Nutk (118, 119)	A
127. karar (50)	A	172. pâk (49, 118, 119)	F
128. kemal (119)	A	173. pâyimal (50)	F
129. kıl- (49, 118, 119, 192)	T		

174. pür (119)	F	201. Şita (50)	A
175. Ravza (49)	A	202. tâ (50, 63)	F
176. Resul/Resûl (49, 192)	A	203. tarih (49, 118)	A
177. revan (63, 119)	F	204. terk (49, 118)	A
178. rûh/ruh (63, 118, 119)	A	205. tüti (63)	F
179. ruhâni (49)	A	206. uyku (50)	T
180. sa`y (118, 119)	A	207. üryan (50)	A
181. sâd (192)	A	208. vasl (118)	A
182. sâki (50)	A	209. velâyetname (118, 119)	A+F
183. saray (50)	F	210. Velî (49, 119)	A
184. serv (63)	F	211. veş (63)	F
185. sev-(192)	T	212. ya (49)	A
186. seyr (63, 118)	A	213. yâd (192)	F
187. seyran (49)	A	214. yadigâr (119)	F
188. söyle- (49)	T	215. Yakup (63)	A
189. su (192)	T	216. yâr (50, 63)	F
190. subha (50)	A	217. Yezid (192)	A
191. Süleyman (50)	A	218. yıkıl- (50)	T
192. sünbül (63)	F	219. yiğirmi (118)	T
193. sür- (49)	T	220. yitür- (63)	T
194. şâd (192)	F	221. yol (50)	T
195. şâdüman (118)	F	222. Yusuf (63)	A
196. şehâdet (192)	A	223. zir (63)	F
197. şehid (192)	A	224. zülf (63)	F
198. şehinşah (50)	F		
199. şer` (118)	A		
200. şeyh (49, 118)	A		

Liste 3: Kaynak Dil Bakımından Hem Ağıtlarda Hem Mesnevilerde Geçen Sözcükler:

1. Ağla- (3, 70, 71; 49, 50, 63, 192)	T	14. cümle (70; 49)	A
2. âh/ah (3, 70, 71; 49, 50, 192)	A	15. çeşm (71; 118, 192)	F
3. arş (70, 71; 192)	A	16. çık- (71; 192)	T
4. âsar/asar (70; 118)	A	17. çok (70, 71; 192)	T
5. bâki/baki (71; 49)	A	18. dağ (3; 50)	T
6. bin (3, 70, 71; 49, 63, 118)	T	19. dergâh/dergeh (70; 63)	F
7. bir (70; 63)	T	20. derman (71; 50)	F
8. bu (70, 71; 49, 63, 192)	T	21. dert (70, 71; 50)	F
9. bul- (70, 71; 49, 118, 119)	T	22. dil (70; 50, 118, 119)	F
10. bülbül (70; 50, 63)	F	23. eyle- (3, 70, 71; 49, 50, 63, 118)	T
11. can/cân (70; 119, 192)	F	24. ferman/fermân (71; 192)	F
12. Cemaleddin (70; 49)	A	25. Feyzullah (70; 118)	A
13. cihan (3, 70, 71; 63)	F	26. firkat (3, 70; 50, 63)	A
		27. gel- (3; 50, 119)	T
		28. gir- (3; 50, 63)	T

29. git- (3; 49, 50, 63, 192)	T	55. mihr (3; 49)	F
30. gönül (3; 63)	A	56. muhibban (3; 49)	A
31. göz (3; 50)	T	57. mülk (3, 70; 50)	A
32. hâce/hace (70; 119)	F	58. nesl (71; 49)	A
33. Hak/Hakk (71; 118)	A	59. Nihan (70; 118, 119)	F
34. halk (70; 63)	A	60. nûr (3, 70; 119)	A
35. han (3; 50)	F	61. nûş (70; 49, 118, 192)	F
36. Hazret (70, 71; 49, 118, 119)	A	62. o (70; 192)	T
37. himmet (70; 49, 118)	F	63. ol (70, 71; 49, 50, 118, 119, 192)	T
38. hüküm/hükm (71; 50)	A	64. ol- (3, 70, 71; 50, 63, 118, 119, 192)	T
39. Hüseyin (3; 192)	A	65. padişah (71; 49)	F
40. için/içün (70; 192)	T	66. sahib (71; 192)	A
41. ihsan (71; 49)	A	67. Sıdkî (3, 70, 71; 49, 50, 63, 118, 119, 192)	A
42. ile (3, 70, 71; 49, 63, 118, 119, 192)	T	68. sultan (70, 71; 50, 192)	A
43. izafet (3, 70, 71; 49, 50, 63, 118, 119, 192)	A	69. Şah (3, 71; 49, 192)	F
44. kal- (70; 50)	T	70. şefaât (71; 192)	A
45. kamu (70; 63)	T	71. tür (3, 70; 118)	T
46. kendi (70; 50)	T	72. üç (3, 70, 71; 49, 118)	T
47. Kerbela/Kerbelâ (3; 192)	A	73. var (70; 63, 192)	T
48. kırk (3, 71; 49)	T	74. Veliyeddin/Velîyüddin (71; 49)	A
49. kutb (70; 49)	A	75. vur- (3; 50)	T
50. mâh/meh (71; 49, 192)	F	76. yer (71; 49)	T
51. matem (3; 49, 192)	A	77. yüz (3, 70, 71; 49, 118)	T
52. melek (3, 71; 49)	A	78. zaman (71; 63)	A
53. merkad (70; 119)	A		
54. Mevlâ (70; 49, 118)	A		

KAYNAKÇA

- ALTINOK, Baki Yaşa (2013). *Sıdkî Baba Dîvânı*. Ankara: Sistem Ofset.
- ARTUN, Erman (2005). "Osmaniye'de Ağıt Söyleme Geleneği ve Osmaniye", *Karacaoğlan'dan-Bela Bartok'a Dadaloğlu'ndan-Âşık Feymanî'ye Osmaniye Kültür Sanat ve Folklor Sempozyumu Bildirileri*, s. 8-34, Ankara: Matsa Basımevi.
- Büyük Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: TDK Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili (1982). *Folklor ve Edebiyat*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- CLAUSON, Gerhard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- ÇELEBİ, Nazmiye (2010). *Kıbrıs Türk Ağızlarında Dil İlişkisi İzleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇİFTLİKÇİ, Ramazan (2013). "Âşık Sıdkî Baba Dîvanı'nda Devriyeler". *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 2 (2), s. 13-33.

- DENİZ, Rasim (1984). “Âşık Sıdkî Üzerine”. *Erciyes Dergisi*, 7 (73), s. 14-15.
- ELÇİN, Şükrü (1990). *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ESEN, Ahmet Şükrü (1930). “Âşık Pervane'nin Şiirleri”. *Halk Bilgisi Haber*, 1 (7), 5, s. 88-95.
- GÜL, Muhsin (1983). “Sıdkî Baba Divanından (Şiirler)”. *Türk Folkloru*, 5(49), s. 28.
- GÜL, Muhsin (1984). *Şeyh Cemaleddin Efendi'nin Aşığı Halk Ozanı Sıdkî Baba, Hayatı ve Şiirleri (1865-1928)*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1986). “Mersiye”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, c. VI, s. 272-274.
- İSEN, Mustafa (1997). “Genç Osman İçin Yazılan Bir Ağıt ve Bir Mersiye”. *Ötelerden Bir Ses*, s. 453-465, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İSEN, Mustafa (2004). “Mersiye”. *İslam Ansiklopedisi*, C. 29, s. 218-219.
- JOHANSON, Lars (2007). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (Çev.: Nurettin Demir), Ankara: TDK Yayınları.
- KARAAĞAÇ, Günay (2004). *Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAAĞAÇ, Günay (2009). “Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler”. *Dil, Tarih ve İnsan*, s. 137-146, İstanbul: Kesit Yayınları,
- KAYA, Doğan (2003). “Başlangıçtan Günümüze Âşık Edebiyatı”. *Âşık Edebiyatına Giriş*, s. 3-8, Bişkek: Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- SARI, Mustafa (2014). *Türkçenin Batı Dilleriyle İlişkisi*. Ankara: TDK Yayınları.